

Bohusläns eskader av arméns flotta 1788–1790

Ulf Sundberg

Arméns flotta, även kallad skärgårdsflottan, etablerades år 1756 som en fristående organisation.¹ Flottan bestod till skillnad från den havsgående Örlogsflottan av ett stort antal mindre fartyg av olika typer. Forskningsläget avseende organisationens fartyg och bemanning är sådant att stora mängder kunskap saknas. Påståendet gäller framförallt för perioden före år 1791. Jan Glete anmärkte t.ex. i sin artikel om sjökriget i verket *Gustav III:s ryska krig* att omfattningen av de rustningar som genomfördes under vintern 1789–1790 inte är helt klarlagd och att våra kunskaper om dessa är approximativa.² Glete konstaterade i samma artikel att det föreligger en brist på kunskap rörande flottornas personal och bemanning.³

Den följande artikeln är en mikrohistorisk studie av skärgårdsflottans Bohuseskader 1788–1790 som syftar till att i någon mån reducera de luckor som finns i forskningen kring arméns flotta. I förlängningen syftar studien till att öka kunskapen kring slaget vid Svensksund den 9–10 juli 1790. Den svenska skärgårdsflotta som gick i strid på morgonen den 9 juli 1790 var resultatet av den omfattande upprustningen under vintern

---

Ulf Sundberg är civilekonom, författare och kapten i flottans reserv. Det senaste publicerade verket är *Sveriges krig* i fem delar från 2010. Ulf Sundberg har länge odlat ett varmt intresse för skärgårdsflottan och dess många fartyg. Intresset har förutom en tidigare artikel i *Forum Navale* resulterat i en artikel i antologin *Skärgårdsflottan*, Hans Norman (red.), Lund 2000 och 2012.

1789–1790. De nya förbanden tillfördes successivt skärgårdsflottan i Finland under våren och sommaren 1790. Enheter hade byggts och utrustats i bl.a. Pommern, Bohuslän, Västervik, Gävle, Åbo och på Sveaborg.⁴ Kunskap om de enskilda delarna av skärgårdsflottan är en av nycklarna till att förstå slaget och den svenska segern. De frågeställningar som artikeln avser att besvara är: Vilka fartyg från Bohusläns eskader av arméns flotta deltog i Svensksundslaget år 1790 och var befann de sig? Vilken kunskap har vi om besättningarna? Kan man avseende Bohuskeskadern identifiera några faktorer som kan ha verkat till fördel respektive nackdel för den svenska skärgårdsflottan den 9–10 juli 1790?

Tidigare forskning och källor

Stommen i vår kunskap om arméns flotta fram till år 1791 är fortfarande Oscar Nikulas doktorsavhandling från 1933, *Svenska skärgårdsflottan 1756–1791*. Bohuskeskadern behandlas i avhandlingen, men relativt kortfattat. Ett annat viktigt verk i sammanhanget är *Göteborgs eskader och örlogstation 1523–1870*, utgivet av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning år 1949. Verket är mer utförligt avseende bohuslänska förhållanden än Nikulas arbete. Det fokuserar på uppbyggnadsfasen i Bohuslän år 1789 och eskaderns operationer där. Arbetet är till synes ett resultat av en tämligen komplett genomgång av källorna för eskaderns tid i Bohuslän. Slaget vid Svensksund berörs dock inte. Ett annat arbete är Gunnar Ungers *Gustav III vid Viborg och Svensksund*, utgiven av Norstedt och Marinstabens sjökrigshistoriska avdelning år 1932. Ungers verk var relativt kortfattat men uppenbarligen baserat på omfattande arkivstudier.

Ett tredje viktigt arbete kring skärgårdsflottan är Julius Mankells *Studier öfver svenska skärgårdsflottans historia, krigssätt och användande vid Sveriges försvar*, utgivet år 1855. Boken har en starkt operativ inriktning. Under senare tid har ett större verk om skärgårdsflottan publicerats. Antologin *Skärgårdsflottan: Uppbyggnad, militär användning och förankring i det*

Handwritten text in Swedish, likely a signature or name, mentioning "18 Mars 1789" and "Jacob Törning". The text is written in cursive and appears to be a personal note or a signature.

Det finns inget känt porträtt av chefen för Bohusläns eskader, Jacob Törning. Hans namnteckning finns dock bevarad på ett flertal dokument.

svenska samhället 1700–1824, med Hans Norman som redaktör, gavs ut år 2000 och med en ny upplaga år 2012. Verket är fylligt men innehåller inget specifikt om Bohuseskadern. Även verket *Kongl Bohus Läns Regemente*, utgivet år 2004 av Stiftelsen Bohusläns försvarsmuseum, är betydelsefullt i sammanhanget. Verket är en historieskrivning för Bohusläns regemente. Det innehåller viktig information kring Bohuseskadern samt ger åtskilliga fingervisningar i fråga om källmaterialet.

Slaget vid Svensksund 1790 behandlas mer eller mindre utförligt i de flesta verk om svenska flottans historia. Arnold Munthe har en mer omfattande framställning i *Svenska sjöhjältar* från år 1923, dock utan att gå närmare in på Bohuseskaderns verksamhet. Det har också publicerats ett par böcker som specifikt behandlar slaget vid Svensksund år 1790. Ett verk kom ut år 1940. Titeln var *Svensksund 1790–1940*. Boken utarbetades av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning och gavs ut av föreningen Sveriges flotta. Boken innehåller viss värdefull information som har utnyttjats i föreliggande artikel. Ett senare arbete är Stig Jägerskiölds bok *Svensksund: Gustaf III:s krig och skärgårdsflottan 1788–1790* som kom ut år 1990. Boken fokuserar på konstnären Johan Tietrich Schoultz och hans målningar från kriget, vilket i sig är värdefullt.

Rörande forskningsläget kring Svensksundsslaget kan man konstatera att organisationen i stort är välkänd. Den svenska styrkan var indelad i fyra brigader. Tre av dessa bestod av mindre fartyg.⁵ Brigadernas sammansättning med avseende på fartygens ursprung är dock inte självklar. Det är ur detta faktum som frågan om vilka fartyg från Bohuslän som deltog i slaget och var de befann sig har uppstått. Grunden för artikeln är en genomgång av Bohuseskaderns handlingar på Riksarkivet (RA). De är samlade i en inte särskilt omfattande mapp och utgörs i huvudsak av skrivelser som gått från eskaderchefen Jacob Törning. Andra viktiga källor är riksråds-, kabinetts- och konseljprotokollen för åren 1788–1790, samt skrivelser från landshövdingen i Göteborgs och Bohusläns län, Anders Rudolf Du Rietz. Det finns fler källor rörande eskadern men de är spridda i omfattande samlingar och är därmed svåråtkomliga. Då kunskapen om såväl Bohuseskadern som Svensksundsslaget 1790 är fragmenterad och spridd i flera olika verk kommer möjligheten att vinna ny kunskap genom att kombinera olika kända fakta att prövas.

1788: Skapandet av Bohuseskadern

Efter krigsutbrottet fanns det ett militärt hot mot västkusten. En rysk eskader hade i krigets inledningsskede gått till Köpenhamn. Den kunde mycket väl anfalla mot Sveriges västra kust. Ryska örlogsfartyg kunde nå västkusten från Arkhangelsk och ryska kaparfartyg kunde operera från tyska hamnar. Sjöförsvaret av den svenska västkusten åvilade Göteborgseskadern som stod under ledning av Adolf Fredrik Rosensvärd. Eskadern bestod av tre fregatter.⁶ Det tog inte lång tid innan hoten förverkligades. Den 16 augusti 1788 undertecknade landshövdingen Du Rietz en skrivelse till Kungl Maj:t. I skrivelsen meddelande han att Råå fiskeläger hade blivit bränt av folk från två ryska kaparfartyg. I samma skrivelse föreslog Du Rietz att en styrka för skärgårdens försvar skulle improviseras fram. Han såg framför sig en eskader om "3 til 4 stycken däckade fartyg, med så grofva Canoner som de kunna bära". Fartygen skulle ha ett djupgående om maximalt åtta à nio fot. De däckade fartygen skulle understödjas av skärgårdsbåtar bestyckade med nickhakar.⁷ I en följande skrivelse utvecklade Du Rietz sina tankar. Han föreslog bl.a. att cheferna till de för krigsändamål rustade fartygen skulle rekryteras bland de skickligaste kofferdikaptenerna och skepparna.⁸ Du Rietz förslag föll i god jord. Ärendet behandlades i konselj på högkvarteret i Kymmenegård den 22 augusti. Gustav III uppdrog åt överstelöjtnanten och riddaren Törning att bege sig till Bohuslän för att "af där befintilige smärre fartyg söka om möjligt vore tillskapa en tjenlig skärgårdsflotta". Till sitt förfogande fick Törning löjtnanterna Cronstedt, Olander och Malmstén samt fänrikarna Braemer och Klick.⁹

De närmare omständigheterna kring Törnings tidiga verksamhet på västkusten är inte helt tydliga. En skrivelse från landshövdingen Du Rietz till Kungl Maj:t av den 14 oktober 1788 ger dock en viss inblick i läget. Du Rietz hade uppenbarligen fått instruktioner av Kungl Maj:t att efter bästa förmåga stödja Törning i uppbyggandet av en skärgårdseskader. Du Rietz förklarade att bristen på pengar hade vållat stora svårigheter. Törning hade dock lyckats utrusta en kanonslup och "fyra stycken platta pråmar". Han hade vidare fått en barkass och "fyra av de armerade stora skärgårdsbåtarna som förut voro utnyttjade till kryssning i skärgården". Besättningar hade anskaffats ur skärgårdsallmogen och proviant hade utdelats ur förråden.¹⁰

Härmed skapas alltså en första bild av Törnings förband:

Kanonslup	1
Skottpråmar	4
Barkass	1
Armerade skärgårdsbåtar	4

Tabell 1. *Bohuseskadern den 14 oktober 1788.*

Källa: Landshövdingen Du Rietz till Kungl Maj:t den 14 oktober 1788 (RA, Skrivelser från landshövdingen i Göteborgs och Bohus län, Volym 54).

Det kan möjligtvis ha uppstått en begreppsförvirring i Du Rietz brev. Han nämnde uttryckligen en "kanonslup" och detta fartyg var byggt specifikt för örlogsändamål. Fartygstypen kan beskrivas som en stor roddbåt med en tung pjäs i fören och en i aktern, vanligtvis 24- eller 18-pundiga kanoner. De hade två master och var omkring 20 meter långa. Besättningen utgjordes av cirka 60 soldater och sjömän samt befäl. Kanonsluparna hade tio par åror. Enligt tidens nomenklatur var kanonbåten ett civilt fartyg som byggts om för att kunna ta två tyngre pjäser.¹¹ Det Du Rietz kallade en kanonslup kan alltså ha varit en kanonbåt.

Du Rietz omnämnde också "pråmar". En pråm var ett fartyg, i stort sett vilket som helst, som försågs med ett antal tyngre pjäser. Åtgärden var relativt enkel och man fick eldkraft som var rörlig till sjöss. En vanlig term för typen var "skottpråm". En skottpråm var definitionsmässigt långsam och ägnat för ett stationärt försvar. Skottpråmens avgörande fördel var att den utgjorde ett allvarligt hot mot galärer. Ett galärförband skulle regelmässigt undvika vatten som försvarades av en skottpråm.

Den eskader som Törning förfogade över under hösten 1788 var högst otillfredsställande. Den klarade ett visst stationärt försvar men det rörliga elementet var minst sagt svagt, ett mindre stridsfartyg. Den 11 november 1788 fick Törning order att låta bygga åtta kanonslupar. Uppdraget att

Kanonslupen, vanligtvis bestyckad med två 24-pundiga kanoner, kom att bli kärnan i den svenska skärgårdsflottan. Med sin ringa besättning och tunga bestyckning utgjorde fartygstypen ett avgörande hot mot den traditionella galären. Foto: Sjöhistoriska museet.

bygga dem gick till kaptenen vid flottan Abraham Bildt. Fartygen kom att levereras i april 1789 och kostnaden var 12 000 Riksdaler Specie.¹² Rent operativt lämnade Törnings verksamhet år 1788 inga djupare spår i källorna. Löjtnanten Olander författade sedermera en kort självbiografi. Genom den förmedlas informationen att han och "hans finska kamrater" återgick till Sveaborg i december 1788.¹³ Löjtnant Malmstén kommer dock att framgent figurera i eskaderns historia. Han kan ha stannat när de övriga subalternofficerarna lämnade förbandet eller ha återvänt efter en kort tid på Sveaborg.

1789: Utbyggnad

Trots beslutet om att åtta kanonslupar skulle anskaffas var dock Törning långt ifrån nöjd med sitt förband. Den 4 januari 1789 upprättade han ett *Ödmiukt Betänkande* sänt till Karl August Ehrensvärd, chefen för arméns flotta. Törning skisserade en lösning med en division kutterbriggar för att operera i den yttre skärgården och kanonslupar för strid i den inre skärgården. För kommunikationen mellan de yttre och inre förbanden ville han bygga barkasser, vilket får antas vara de kanonbarkasser som var standard i arméns flotta. Kanonbarkassen var lättare än kanonslupen. Den var bestyckad med en 18-pundig pjäs, samt nickhakar och hade en besättning om 20 soldater och sjömän, samt befäl.¹⁴ Antalsmässigt föreslog Törning sex

kutterbriggar, fyra stycken kanonbarkasser och totalt 16 stycken kanonslupar. Han såg också ett behov av en chefsslup med jolle, samt proviantbåtar med kabyss och större jolle.¹⁵

Den 7 februari 1789 inkom Ehrensvärd med en skrivelse till Kungl Maj:t angående Törnings förslag. Han äskade en viss summa pengar samt anhöll om skyndsamma besked för att eskadern skulle bli klar till våren och den stundande kampanjen.¹⁶ Äskandet handlades i konselj den 18 februari, som ansåg att kutterbriggarna var för kostsamma. De representerade 122 700 Riksdaler Specie i en total föreslagen budget om 157 866 Riksdaler Specie. Konseljen ansåg att antalet kutterbriggar skulle skäras ned till två men hänsköt det slutliga avgörandet till kungen.¹⁷ Den 4 mars fattade Gustav III beslut i frågan. Han ansåg att kostnaden för kutterbriggar till Törning var helt onödig eftersom "emedan wi därom tagit annan anstalt".¹⁸ I övrigt fastställdes Törnings förslag. Eskaderns beslutade styrka var alltså:

Kanonbarkasser	4
Kanonslupar	16
Chefsslup m jolle	1
Proviantbåtar m jolle	ej specificerat antal

Tabell 2. *Eskadern enligt beslut av den 4 mars 1789.*

Källa: Kungligt brev av den 4 mars 1789 (RA, Krigsexpeditionen 1714-1840, Seriesignum B I a, Volym 90)

Fartygs- och bemanningsplan

De bemanningsplaner som upprättades för skärgårdsflottans enheter ger viktiga inblickar i förbandens utseende i detalj. Lyckligtvis lät även Törning upprätta ett sådant dokument och det har bevarats (se bilaga 1). Den 18 mars 1789 undertecknade han *Underdånig Besättnings Lista och Omkost-*

nadsförslag.¹⁹ Uppställningen var en plan och ett underlag för ett äskande av medel. Det är med andra ord inte självklart hur mycket av planen som kom att realiseras. Dokumentet ger oss dock insikter i hur Törning tänkte kring bemanning, organisation och försörjning av förbandet.

Törning skisserade ett förband som bestod av 29 fartyg. Av dessa var 16 stycken kanonslupar, numrerade 1–16, en kanonbåt, numrerad 1, fyra kanonbarkasser numrerade 1–4, två chefsslupar, två adjutantsjollar, samt fyra proviantslupar, numrerade 1–4. Av planen framgår att sex kanonslupar skulle bestyckas med 18-pundiga kanoner, och de övriga med 24-pundiga pjäser. Omständigheten kan sannolikt härledas till en brist på 24-pundiga kanoner.

För att bemanna eskadern krävdes 1 282 soldater och sjömän, två officerare, 40 subalternofficerare, 52 underofficerare, fyra fältskärer och fyra skrivare. Den totala planerade personalstyrkan var alltså 1 384 man. Officerarna och subalternofficerarna framträder relativt tydligt i källorna. Bland de övriga syns en av fältskärerna. I ett brev från den 15 april 1789 anhöll Törning om Kungl Maj:ts tillstånd för ”stads physicus i Marstrand Ericson” att följa eskadern som fältskär.²⁰

Frågan om kutterbriggvar var inte helt utagerad. Under sommaren 1789 upphandlades kuttrar i England.²¹ Det var antagligen denna upphandling som Gustav III refererade till när han förklarade att ”annan anstalt” tagits. Törning undertecknade ett brev till Kungl Maj:t den 23 oktober 1789. Han förklarade att ”De tvenne cuttrar som hit ankomit för Eders Kongl Majestäts räkning från England, hafva blifvit lämnade till härvarande echader af Kongl Amiralitetet, och kunna således ej af mig disponeras.” Törning var nu missnöjd och ville ha egna kuttrar. Kungl Maj:t var kallsinnig till hans framställan. Den 5 november 1789 antecknades ett blankt avslag på Törnings anhållan.²²

Rent operativt var år 1789 en tämligen händelselös period för Bohuseskadern. Den 15 oktober hade Malmstén, nu befördrad till kapten och divisionschef, observerat ett misstänkt fartyg från sin station vid Kärringön. Han hade låtit kanonslupsdivisionen öppna eld på två sjömil avstånd. Det misstänkta fartyget hissade då rysk flagg och gick ut till havs.²³ Samtidigt hade man i Stockholm börjat fråga sig om inte Törnings eskader skulle kunna komma väl till pass i Finska viken.²⁴

Besättning och befäl

Bemanningen av en sjöstyrka är en lika stor utmaning som byggandet av själva fartygen. Törning behövde i första hand besättningsmän och chefer till fartygen. I den skrivelse som Törning avlät till Kungl Maj:t den 18 mars 1789 avhandlades också personalfrågor. Till att börja med anhöll han om att få förhyra manskap i skärgården alternativt att han skulle få militär trupp. Törning ansåg sig också behöva 36 artillerister till "första armeringen". Med två man per pjäs och två pjäser per fartyg räckte antalet artillerister alltså till att bemanna nio fartyg. För att lösa chefsfrågan anhöll Törning om att få konstituera civila kofferdikaptener till fänrikar, "så många som behövs". Törning anhöll också om att få disponera major Hansson från Karlskrona för att inmönstra lotsar.²⁵ De senare var civila lotsar som ansvarade för fartygens navigering. På detta sätt skiljde sig 1700-talets flotta dramatiskt från senare tiders där navigationen är en av bryggbefällets huvuduppgifter.

I ett andra memorial med samma datum anhöll Törning om att få utse kaptenen Daniel von Hogenhausen till varvskaptен. Han skulle också anförtros uppgiften att sätta upp lotskompaniet. Törning föreslog också att löjtnanterna Axel Cronstedt och Lars Malmstén skulle utses till varvslöjtnanter. Förslaget till utnämningar motiverades med att även om de föreslagna herrarna inte var de äldsta så var de "utav mycken merit". Törning föreslog vidare sekreteraren vid Överkommissariatet i Karlskrona Adolph Hallengren som kommissarie för eskadern.²⁶ Kungl Maj:ts beslut daterades den 14 april 1789. Törning fick "nådigt bifall" på alla sina önskemål med två undantag. Major Hansson kunde inte lämna sin tjänst i Karlskrona. Inte heller Hallengren kunde undvaras i Karlskrona. Kungl Maj:t meddelade att Törning själv fick anskaffa någon "skicklig person" i Göteborg för att fylla kommissarietjänsten.²⁷

I augusti 1789 hade Törning rekryterat ett antal civila sjöbefäl vilka tillsammans med en fältväbel hade konstituerats till fänrikar. Nedanstående lista beskriver befälsläget. Förteckningen är värdefull. Den ger i kombination med annan information möjligheter att förstå förbandets aktiviteter under år 1790, en möjlighet som utnyttjas i följande avsnitt:

1. Malmstén, Lars, kapten, divisionschef
2. Berg, Karl Kristian, fänrik vid arméns flotta
3. Burghausen, Karl Gustav von, fänrik vid arméns flotta
4. Carlbeck, Elias, fänrik vid arméns flotta
5. Sivertsson, Karl Magnus, jaktlöjtnant, konstituerad fänrik
6. Krusell, Erik Magnus, fältväbel, konstituerad fänrik
7. Ahlström, A., kofferdikapten, konstituerad fänrik
8. Berg, Johan, kofferdikapten, konstituerad fänrik
9. Dahlin, Petter, kofferdikapten, konstituerad fänrik
10. Gerdes, Karl Gustav, kofferdikapten, konstituerad fänrik
11. Herbst, Erik Abraham, kofferdikapten, konstituerad fänrik
12. Kruse, Erik P., kofferdikapten, konstituerad fänrik
13. Lendin, Sven, kofferdikapten, konstituerad fänrik
14. Lindbom, Tomas, kofferdikapten, konstituerad fänrik
15. Moberg, Johan Adam, kofferdikapten, konstituerad fänrik
16. Sandelius, Magnus, kofferdikapten, konstituerad fänrik
17. Westring, Karl F., kofferdikapten, konstituerad fänrik
18. Brusewitz, Johan, "ostindienfarare", konstituerad fänrik
19. Bäärnielm, Karl Vilhelm, "ostindienfarare", konstituerad fänrik
20. Carlberg, Vilhelm, "ostindienfarare", konstituerad fänrik
21. Gadd, Gustav, "ostindienfarare", konstituerad fänrik
22. Rommel, A., "ostindienfarare", konstituerad fänrik
23. Wennersten, Karl Kristian, "ostindienfarare", konstituerad fänrik
24. Hilleström, Anders Fabiansson, medelstyrman, konstituerad fänrik.²⁸

I förteckning ovan saknas Cronstedt, Olander, Braemer och Klick som uppenbarligen hade lämnat Bohuslän i december 1788. Istället hade Törning fått stamfänrikarna Berg, von Burghausen och Carlbeck. Malmstén var dock vid förbandet, nu befördrad till kapten.

Den ovanstående förteckningen upptar en kapten, tre ordinarie fänrikar och 20 konstituerade fänrikar. Ett konseljprotokoll av den 14 oktober 1789 ger intryck av att Törning senare kunde rekrytera ytterligare tre man och konstituera dem till fänrikar. Törning hade då anhållit om att "de 23 st konstituerade officerare som under kriget gjort tjänst" skulle få lön även under vintern.²⁹ Vilka dessa tre var står inte helt klart.

1790: Vårustningen

Den 6 januari 1790 fattades beslut om att Törning och hans förband till våren skulle lämna Bohuslän och gå till den östra krigsskådeplatsen.³⁰ Man stod nu inför en lång och möjligen farofylld förflyttning till Finska viken. Den 19 januari 1790 upprättade Törning ett kostnadsförslag för vårustningen av Bohuseskadern.³¹ Handlingen ger en viss inblick i var förbandet stod rent fartygsmässigt. Törning äskade 3 000 Riksdaler Specie för "återstoden på kontraktet om de fyra sista kanonsluparna". Vi har tidigare sett att åtta stycken kanonslupar kostade 12 000 Riksdaler Specie. Styckpriset var alltså 1 500 Riksdaler Specie. Om Törning behövde 3 000 Riksdaler återstod två kanonslupar att leverera. I januari 1790 bör följaktligen 14 av de beslutade 16 kanonsluparna ha varit färdigställda. Törning yrkade också 5 200 Riksdaler Specie för fyra kanonbarkasser. Dessa var då heller inte byggda.³²

Törnings kostnadsförslag hade två bilagor. Den första bilagan bär titeln *Förslag till utredningen för nästa Campagne för Bohuslänska Eschadren af Kongl Arméens Flotta, som består af 16 Canon Slupar, 1 Canon Båt, 1 Chef Slup, 3ne Proviants Slupar och 3ne Transport Båtar*. En mängd underhållsarbeten listas.³³ Handlingen upprättades av C. Christ Wennersten och attesterades av L. Malmstén. Den är daterad den 16 januari 1790. Den andra bilagan har rubriken *Förslag öfver consumption vid driftning, halfbeckning, svafvelsmörja, målning, trävircke till diverse arbeten, för tillstundande års campagne, för bohuslänska eschadren af Arméens flotta, som består av följande fartyg. Nemligen 17 canonslupar, 3 proviants slupar, 3 transportbåtar, 1 chefsslup, 2 adjutantsjollar, 19 större och mindre slupsjollar*.³⁴ Handlingen upprättades av kvartersmannen Johan Olin och attesterades av L. Malmstén. Även denna bilaga är daterad den 16 januari 1790.³⁵

Den första bilagan avser uppenbarligen rena rustningsarbeten på befintliga fartyg. Den andra bilagan innehåller dock till exempel 200 "ekar av diverse dimentioner" samt 4 000 dagsverken för timmermän. Allt talar för att den andra bilagan även innehåller kostnader för nybyggnation. Tyvärr angav Olin inte vad som skulle byggas. Siffran 4 000 dagsverken för timmermän är dock talande. Av en specifikation som presenterades år 1789 framgick att det skulle åtgå 900 dagsverken för timmermän för att bygga

chefsslupen – ett fartyg i ungefär samma storleksklass som en kanonslup.³⁶ Kostnadsförslaget medger alltså byggandet av drygt fyra fartyg i klass med chefsslupen eller någon kombination av mindre fartyg. Bilagorna är också viktiga genom att de ger oss en uppfattning om hur förbandet planerades att se ut. En jämförelse mellan Törnings plan av den 18 mars 1789, samt de planer som upprättades i januari 1790 presenteras i tabellen nedan:

	8/3 1789	16/1 1790	16/1 1790
	Törning	Wennersten	Ohlin
Kanonslupar	16	16	17
Kanonbåt	1	1	-
Kanonbarkasser	4	-	-
Chefsslupar	2	1	1
Adjutantsjollar	2	-	2
Proviantslupar	4	3	3
Transportbåtar	-	3	3
(Jollar)*	-	-	(19)
<i>Summa</i>	29	24	26

Tabell 3: Jämförelse mellan planer upprättade våren 1789 respektive vintern 1790.

Källa: Törning den 18 mars 1789, respektive Törning den 19 januari 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

* "Större och mindre slupsjollar". Enheterna räknas inte in i den totala siffran eftersom de inte uppfyller definitionen på "fartyg". De var en del av moderfartygets utrustning.

Man kan inledningsvis konstatera att bilden av förbandet har modifierats något i jämförelse med uppställningen från den 18 mars 1789. Den viktigaste skillnaden mellan uppställningen från mars 1789 och de båda från januari 1790 är att kanonbarkasserna i den senare har fallit bort helt. Hoppet om dessa tycks ha dött. En detalj är att Wennersten och Ohlin hade olika inställning till kanonbåten. Olin ansåg det uppenbarligen inte vara mödan värt att särskilja denna. En blick på år 1789 stärker uppfattningen att det var en kanonbåt och inte en kanonslup som anskaffades år 1788. Kanonbåten finns i planerna för 1789 men någon anskaffning av en sådan nämns inte under året. Törning var i mars 1789 inriktad på två cheffslupar, men i januari 1790 återstod endast en. Olin räknade med två adjutantsjollar men Wennersten hade inte några sådana i sin uppställning. Wennersten hade heller inte med de 19 jollarna varför man kan anta att han inte ville tynga sin framställning med de minsta farkosterna. Wennersten och Olin var samstämmiga rörande proviantslupar och transportbåtar.

Informationen om de 19 jollarna är viktig. De små jollarna har tidigare inte specificerats. För att fungera behövde en skärgårdseskader ett antal jollar för kommunikation och mindre transporter. Olin angav inte hur jollarna fördelades. Cheffslupen hade funktionen jolle i adjutantsjollen. Törning hade i sin skrivelse av 4 januari 1789 påpekat att proviantsluparna behövde en större jolle, förmodligen för att hämta mindre kvantiteter livsmedel från land samt möjligen för att leverera måltider till andra fartyg. Om då tre jollar gick till proviantsluparna återstod 16 stycken. Antalet passar perfekt till antalet kanonslupar. Kanonbåten, eller en av kanonsluparna, fick då av okänd anledning ingen jolle. Det finns alltså ett flertal planer i källorna. Handgripliga besked om vilka fartyg som egentligen ingick i förbandet vid vissa tidpunkter är dock en bristvara.

Detacheringen den 19 mars 1790

Den 19 mars 1790 avsändes slupar från Bohuslän till Pommern.³⁷ De skulle ingå i Tyska brigaden som sattes upp där av Carl Olof Cronstedt.³⁸ Detacheringen som sådan samt motivet till åtgärden och detaljerna kring förflyttningen behandlas inte i några av Bohuseskaderns dokument på

Riksarkivet. Uppgiften om denna förflyttning kommer från det inledningsvis nämnda verket om Bohusläns regementes historia. I verket konstateras en viss oklarhet kring vilka fartyg det var som avgick. Man kan dock vinna ökad insikt genom att betrakta information om flottan under slaget vid Svensksund 1790.

I Gunnar Ungers verk *Gustav III vid Viborg och Svensksund* finns en bilaga med samtliga svenska fartyg som deltog i slaget.³⁹ Organisation och namn på fartygschefer framgår, tillsammans med uppgifter om vilka arméofficerare som var ombord på respektive fartyg. Det senare är inte minst viktigt. Närvaron av en officer från ett visst arméregemente indikerar att delar av besättningen kom från samma regemente. Regimentet ger i sin tur en fingervisning om varifrån det aktuella fartyget kom. Uppställningen över officerare i Törnings eskader i kombination med Ungers information ger oss till att börja med en möjlighet att skapa en hypotes kring frågan om vilka slupar det var som avgick till Pommern den 19 mars 1790.

I Ungers uppställning finner man Cronstedts förband, kallat Fjärde brigaden eller Tyska brigaden. Det bestod av tre divisioner, 12., 13. och 14. divisionerna. Varje division bestod i sin tur av omkring 16 kanonslupar och kanonjollar. Kanonjollen kan sägas ha varit en nedskalad kanonslup. Den hade endast en tyngre pjäs och en mast.⁴⁰ Några kanonjollar byggdes till synes aldrig i Bohuslän. Inom 13. respektive 14. divisionerna återfanns officerare från Bohuslän som fartygschefer.

Jämförelsen ger följande resultat:

13. Divisionen	
Kanonslupen N:r 79	Fänrik J. A. Moberg, fartygschef Fänrik C. Rappe, Kalmar regemente
Kanonslupen N:r 80	Fänrik C. F. Westring, fartygschef
14. Divisionen	
Kanonslupen N:r 78	Fänrik C. M. Siwertsson, fartygschef Löjtnant A. F. von Essen, Kalmar regemente
Kanonslupen N:r 89	Fänrik S. Lendin, fartygschef Fänrik A.G. Hasenkampff, Kalmar regemente

Tabell 4. *Till Pommern detacherade kanonslupar.*

Källa: Unger, 1932, s. 81–82; och Göteborgs eskader, 1942, s. 260.

En slutsats är nu mycket näraliggande. Det var fyra kanonslupar som seglade från Bohuslän den 19 mars 1790. De fick numren 78, 79, 80 och 89 i den sammanförda skärgårdsflottan. På tre av sluparna ser vi officerare från Kalmar regemente. Tyska brigaden gick från Pommern till Kalmar där man kompletterade besättningarna.⁴¹ Det är dock endast tre av de fyra sluparna som har officerare från Kalmar regemente ombord. En möjlighet är att man seglade från Bohuslän med reducerade besättningar, samt att dessa sedan gemensamt bemannade fänrik Westrings kanonslup N:r 80.

Inmönstring och avmarsch

Den 9 april 1790 upprättade Törning en *Underdånigaste Rapport* i Marstrand. Han meddelade att eskadern var "fullt armerad och segelfärdig". Besättningarna saknades dock ännu. Törning beskrev sedan hur eskadern hade bemannats (se tabellen nedan). Rapporten avslutades med informationen att eskadern skulle avsegla den 10 april om vind och väderlek tillät.

Av de 586 soldaterna ur Stedingkska regementet hade sex man omedelbart avgått som sjuka.⁴²

Inmönstringsdatum	Antal man	Kategori	Anmärkning
Den 5 april	170	Sjöfolk	
Den 6 april	586	Stedingkska regementet*	Befäl ej inräknat
Den 6 april	84	Bohuslänska ragonerna	Befäl ej inräknat
Den 8 april	337	Sjöfolk	
Den 9 april	29	Bohuslänska dragonerna	Befäl ej inräknat
SUMMA	1 206		

Tabell 5. *Personal som inmönstrades på eskadern den 5–9 april 1790.*

Källa: *Törning den 9 april 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).*

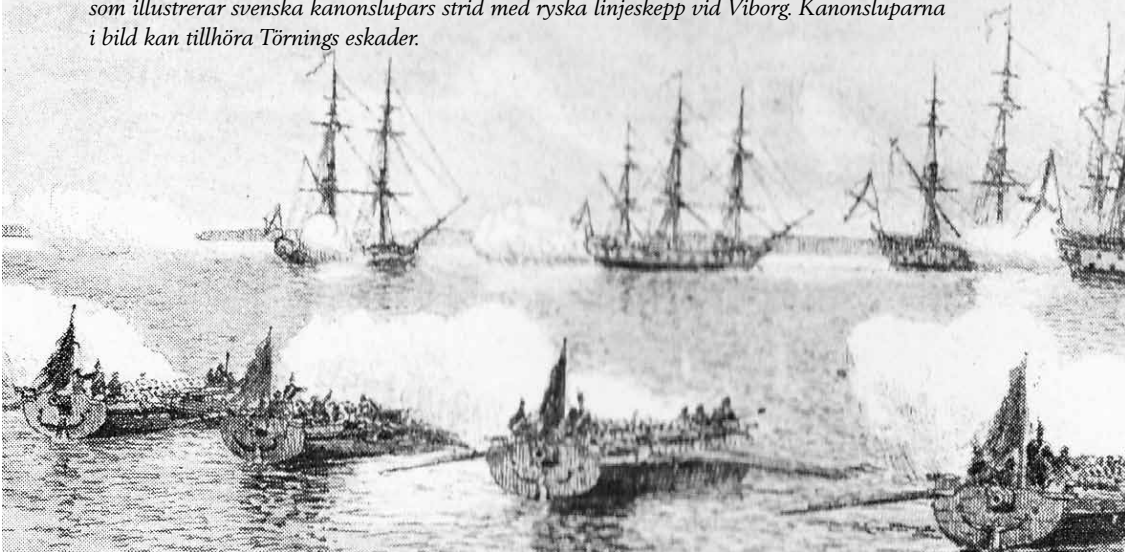
*Garnisonsregementet i Göteborg, under befäl av fältmarskalk Curt Bogislaus von Stedingk 1789–1801.

Tyvär saknas information om hur många fartyg som bemannades och därmed givetvis fördelningen till fartyg. En tabell i handlingen kunde ha gett oss svaret på frågan: Med vilka fartyg seglade Törning från Bohuslän?

Siffran 1 206 stämmer väl med de totalt 1 282 soldater/båtsmän som Törning hade i sin *Underdånig Besättnings Lista och Omkostnads Förslag* av den 18 mars 1789. Den totala differensen utgörs av 76 man. Om det var så att de i förslaget av den 18 mars 1789 upptagna kanonbarkasserna inte var byggda, stämmer personalsiffran nästan exakt mot behovet. De fyra bar-

Törning och hans eskader anlände till Finska viken i början av juni 1790 och deltog i den utbrytning som går under namnet "Viborgska gatloppet". Bilden är en teckning av Jacob Hägg som illustrerar svenska kanonslupars strid med ryska linjeskepp vid Viborg. Kanonsluparna i bild kan tillhöra Törnings eskader.

kasserna hade 20 man vardera som besättning. Differensen blir då fyra man för mycket. Vid ett beaktade av att fyra slupar hade detacherats till Pomern blir personalöverskottet dock större. De fyra sluparna representerade ett personalbehov om minst 240 soldater/båtsmän.

Marschen till Dalarö

Den första rapporten från Törnings marsch bland eskaderns handlingar på Riksarkivet är daterad i Ystad den 5 maj. Han refererade i rapporten till en tidigare rapport av den 29 april 1790 som inte återfinns bland eskaderns dokument. Av den tillgängliga rapporten förstår man att Törning hade varit drabbad av storm. Denna bedarrade under natten mellan den 30 april och 1 maj. Eskadern löpte ut klockan 04.00 på morgonen den 1 maj och gick "under rodd med bogsering". I skymningen ankrade man vid "västra landet av Skanör". Den 2 maj var det åter storm, men man kunde anträda marschen igen under eftermiddagen den 3 maj. Fyren vid Falster uppnåddes innan eskadern ankrade för natten. Följande dag (4 maj) var det åter storm. Den hade lagt sig till eftermiddagen då marschen återupptogs. Vid solnedgången kom en nordlig vind. Törning beslöt sig för att fortsätta genom natten och kom till Ystad klockan 11.00 den 5 maj. Vinden vände då till nord-

ost och han lät ankra. Marschen hade varit krävande. När man nådde Ystad uppgick förlusterna till 77 man – 54 var sjuka, 18 avpolletterade och fem döda.⁴³

Kalmar var ytterligare en anhalt under marschen. Den 18 maj sände vice landshövdingen, överste Fredrik Köhler ett brev till förste amiralen. Han meddelade att Törnings eskader hade anlänt till Kalmar den 17 maj och avseglat 03.00 följande dag.⁴⁴ Den sista rapportern är daterad den 23 maj. Törning konstaterade lakoniskt att han genom rodd och segling nu hade nått Dalarön med sin "i nåder anförtrodda skärgårdsflotta".⁴⁵ Törning hade fortfarande inga uppgifter om antalet fartyg i styrkan i sina rapporter.

Vid Viborg

Den i Finland stationerade delen av arméns flotta löpte ut när isarna gick upp år 1790. Den 14 maj låg flottan vid Svensksund. Två relativt framgångsrika strider utkämpades vid Fredrikshamn under maj månad. Styrkan gick sedan ned till Pitkäpaasi, en ögrupp utanför Viborgska viken. Örlogsflottan anslöt sig snart till arméns flotta.⁴⁶ Vi får här den första noteringen om Törnings ankomst till den samlade flottan. Fredagen den 4 juni noterade G. von Wright, chef på galären *Västgöthadahl*, "Flottan förökades idag

med, [...], samt 17 canon slupar och 3 jullar under överstelöjtnanten och riddaren Törnings befäl”.⁴⁷ Unger hade även en bilaga som visade flottans organisation vid Viborg.⁴⁸ En jämförelse mellan fartygscheferna i bilagan och listan över Törnings officerare från augusti 1789 ger följande resultat:

Kanonslupen N:r 101	Fänrik C. C. Berg, fartygschef
Kanonslupen N:r 102	Fänrik C. G. Gerdes, fartygschef
Kanonslupen N:r 103	Fänrik C. W. Bäärnhelm, fartygschef
Kanonslupen N:r 104	Fänrik E. A. Herbst, fartygschef
Kanonslupen N:r 105	Fänrik C. C. Wennersten, fartygschef
Kanonslupen N:r 106	Fänrik M. Sandelius, fartygschef
Kanonslupen N:r 107	Fänrik T. Lindbom, fartygschef
Kanonslupen N:r 108	Fänrik W. Carlberg, fartygschef
Kanonslupen N:r 109	Fänrik E. P. Kruse, fartygschef
Kanonslupen N:r 111	Fänrik A. F. Hilleström, fartygschef
Kanonslupen N:r 112	Fänrik P. Dahlin, fartygschef
Kanonslupen N:r 113	Fänrik J. J. Brusewitz, fartygschef
Kanonslupen N:r 114	Fänrik A. Rommel, fartygschef

Tabell 6. Kanonslupar från Bohuseskadern vid Viborg 1790.

Källa: Unger 1932, s. 70–71; och Göteborgs eskader 1942, s. 260.

Resultatet av jämförelsen skiljer sig avsevärt från von Wrights uttalande. Siffran stämmer dock väl med vad man kunde förvänta sig. Uppställning ovan omfattar 13 fartyg. 17 stridsfartyg rustades, fyra detacherades till Pommern och 13 återstår. I Ungers uppställning finns ingen kanonbåt upptagen. Slutsatsen att kanonbåten administrativt förvandlades till en kanonslup ligger alltså nära till hands. von Wrights påstående är i sammanhanget besvärande. Det har emellertid mindre värde. Under tiden från den 23 maj, då Törning kom till Dalarö, och den 4 juni kan hans förband ha förstärkts med en mindre enhet. Det faktum att von Wright nämnde "jullar" indikerar att Törning den 4 juni även hade kanonjollar med sig. Fartygstypen hade inte byggts i Bohuslän och påståendet talar för att Törning anlände tillsammans med fartyg som tillförts honom, möjligen i Stockholm. Bohuseskadern deltog sedan i den utbrytning från ställningen vid Viborg, "gatloppet", som genomfördes den 3 juli.⁴⁹

Vid Svensksund

Efter utbrytningen från Viborg gick arméns flotta åter till Svensksund där en stor strid utkämpades den 9–10 juli 1790. I slaget var Törning chef för Andra brigaden. Han var tillika chef för 5. divisionen. Brigaden bestod av 5., 6., 7. och 8. divisionerna.⁵⁰ Genom att återigen jämföra listan med Bohusofficerare från 1789, med Ungers uppställning över flottans organisation, får vi en uppfattning om var bohuslänningarna befann sig i slaget.

Inom 5. divisionen var fänrik G. Gadd adjutant. Han kan därmed antas ha befunnit sig i adjutantsjollen. Det faktum att Törning var chef för såväl 5. divisionen som hela brigaden komplicerar bilden. Gadds befattning torde dock närmast ha motsvarat brigadadjutantens eftersom Törning förde befälet över hela brigaden. Gadd var från början "ostindienfarare" och bör ha visat på anmärkningsvärda personliga egenskaper för att ha blivit adjutant under Törning. Lars Malmstén stod i chefsbåten N:r 6 som tjänsteförättande chef för 5. divisionen. Bilden av Gadds framgångar förstärktes av Arnold Munthe i hans verk *Svenska sjöhjältar*. Munthe gav Gadd och även Malmstén hedersomnämnan den för deras insatser under slaget, dock utan att lämna några fler detaljer kring dessa insatser.⁵¹ Förutom de två officerar-

na från Bohuseskadern var det endast två andra som Munthe gav särskilda omnämmanden i samband med slaget. Törning framstår härigenom som en rekryterare med gott öga för människors förmåga. Rörande kanonsluparna uppstår följande bild:

Inom 5. divisionen fanns vidare följande officerare från Bohuseskadern:

Kanonslupen N:r 103	Fänrik C. W. Bäärnhjelm, fartygschef
Kanonslupen N:r 104	Fänrik E. A. Herbst, fartygschef
Kanonslupen N:r 105	Fänrik C. C. Wennersten, fartygschef
Kanonslupen N:r 106	Fänrik M. Sandelius, fartygschef
Kanonslupen N:r 107	Fänrik T. Lindbom, fartygschef
Kanonslupen N:r 108	Fänrik W. Carlberg, fartygschef
Kanonslupen N:r 109	Fänrik E. P. Kruse, fartygschef

Inom 6. divisionen fanns följande officerare från Bohuseskadern:

Kanonslupen N:r 111	Fänrik A. F. Hilleström, fartygschef
Kanonslupen N:r 112	Fänrik P. Dahlin, fartygschef
Kanonslupen N:r 113	Fänrik J. J. Brusewitz, fartygschef

Inom 7. divisionen fanns nedanstående officer från Bohuseskadern:

Kanonslupen N:r 114	Fänrik A. Rommel, fartygschef
---------------------	-------------------------------

Inom 8. Divisionen fanns nedanstående officerare från Bohuseskadern:

Kanonslupen N:r 101	Fänrik C. C. Berg, fartygschef
Kanonslupen N:r 102	Fänrik C. Klingvall, fartygschef [ny]

Tabell 7. Kanonslupar från Bohuseskadern vid Svensksund 1790.

Källa: Unger, 1932, s. 73–84; och Göteborgs eskader, 1942, s. 260.

Ovanstående kanonslupar är fortfarande 13 till antalet. Den rena kontakten med Törnings lista över konstituerade officerare har dock förlorats avseende kanonslup N:r 102. Vid Viborg var Gerdes chef för fartyget. Nu för Klingvall befälet. Något måste ha hänt Gerdes under de kritiska dagarna mellan gatloppet och andra slaget vid Svensksund. Den tidigare okände Klingvall torde då vara en av de tre konstituerade officerare som inte fanns med på Törnings första lista.

Fänriken E. M. Krusell tjänstgjorde som adjutant i Tyska brigadens 14. division under divisionschefen kaptan M. R. de Pont. Även Krusell torde då ha tillhört de mest kompetenta bland Törnings konstituerade officerare. Krusell hade från början varit fältväbel men tydligen visat sig lämpad för ett större ansvar. C. G. von Burghausen återfinns som chef på kanonbarkass N:r 7. Några kanonbarkasser byggdes synbarligen aldrig i Bohuslän. von Burghausen får därför antas ha följt den styrka som gick till Pommern och sedermera blivit chef för en av de kanonbarkasser som byggdes där.⁵²

Efter ovanstående genomgång har några av Bohuseskaderns fänrikar blivit över. De är Elias Carlbeck, A. Ahlström och Johan Berg. Fänrik E. Carlbeck tjänstgjorde under slaget på galären *Halland* och kan antas vara samma person som Elias Carlbeck. Hur Carlbeck kom att hamna på *Halland* är en av de många obesvarade frågor som omger slaget vid Svensksund. De två felande fänrikarna kan ha varit andremän på några av kanonsluparna. Ungers uppställning inkluderade endast fartygscheferna från flottan. Eftersom proviantsluparna och transportbåtarna inte direkt deltog i slaget är möjligheterna att uttala sig om dessa fartyg starkt begränsade. Avslutningsvis kan man betrakta hur det gick för Bohuseskaderns officerare under slaget. Fänrik A. Rommel stupade. Fänrikarna C. C. Berg och J. J. Brusewitz blev sårade. Även fänriken E. Carlbeck på galären *Halland* blev sårad.⁵³ Graden av de sårades skador, och om de överhuvudtaget överlevde, är oklart.

Den styrka som Törning avmarscherade med

Även om Törning själv i ovan citerade handlingar inte specificerade antalet fartyg i den styrka som han avmarscherade med finns det flera andra upp-

gifter i frågan. Nikula angav att "Denna eskader [Bohuseskadern] räknade vid ankomsten till Dalarön den 23 maj 17 kanonslupar förutom hjälpfartyg.⁵⁴ Verket om Göteborgs eskader anger att "Denna styrka [Bohuseskadern], 25 fartyg, som var klar den 12 april och avgick samma dag, [...]"⁵⁵ von Schantz hävdade i sin historia om kriget 1788–1790 att "I Bohusländska hamnarna utrustades 16 kanonslupar, jemte 1 chefskepp, 1 kanonbåt och flera proviantpråmar."⁵⁶ I Julius Mankells verk av år 1855 återgavs en sammanställning i tabellform som avsåg hela skärgårdsflottan, upprättad av Mikael Anckarsvärd i början av maj 1790. I denna anges "Afg. Fr. Marstrand und. Öfv.-Lt. Törning, kanonslupar 17, chefsfartyg 1, vatten, proviant o. transportfartyg 5, adjutantsjollar 2, Summa 25."⁵⁷

Citaten från de ovanstående verken röjer en del osäkerhet. Endast Nikula och verket om Göteborgs eskader har handfasta påståenden. von Schantz talade om fartyg som "utrustades", inte om fartyg som avmarscherade med Törning i april 1790. Samma sak gäller för tabellen i Mankells verk. Det råder med andra ord en viss osäkerhet kring med vilken styrka Törning avmarscherade i början av april år 1790. En hypotes formuleras nedan:

Kanonslupar	12
Kanonbåt	1
Chefsslup	1
Chefsbåt	1
Adjutantsjolle	1
Proviantslup	3
Transportbåtar	3
Summa	22 fartyg

Tabell 8. En hypotes kring det förband som Törning lämnade Bohuslän med i början av april 1790.

Hypotesen är kontroversiell på ett par punkter. Kanonsluparna och kanonbåten kan dock betraktas som relativt säkra. Det enda som egentligen talar för att Törning verkligen avmarscherade med 17 stycken stridfartyg är bemanningen den 5–9 april 1790. Den stämde förhållandevis väl med ett förband om 17 stycken kanonslupar/kanonbåt. Törning kan dock ha räknat med stora marschförluster och därför tagit ombord mer folk än vad besättningslistorna egentligen krävde.

Chefsslupen framstår tydligt i Ungers uppställning. Hypotesen blir sedan djärvare. Antagandet att det endast fanns en adjutantsjolle i styrkan baseras på Schoultz målningar från Svensksundsslaget. Två av dessa målningar är viktiga i sammanhanget. En visar slaget i dess inledningsskede, den andra när striden har utvecklats. På båda målningarna är en jolle, antagligen en adjutantsjolle, klart synlig på Törnings flygel, dock inte två.⁵⁸

Påståendet om chefsbåten är också kontroversiellt. Lars Malmstén befann sig ombord på chefsbåten N:r 6. Den kan ha tilldelats Törnings flygel från ett annat förband. Antagandet att den kom från Bohuslän är mycket svagt och baseras till del på att det kan vara svårt att få en annan chef att släppa sin båt. I frågan om chefsbåtar och adjutantsjollar går hypotesen mot den viktiga källan Anckarsvärd.

En möjlighet finns dock till hands. Törning och Malmstén kan ha kommit överens om att det var bättre att slopa en av adjutantsjollarna och istället bygga en egen båt till Malmstén, vilket verkar rimligt. Denna ganska marginella förändring uppmärksammades då inte av Anckarsvärd, som kanske inte ens informerades om utbytet.

Antagandena kring proviantsluparna och transportbåtarna är också svaga. Hypotesen är formulerad kring de planer som upprättades i januari 1790 samt det faktum att Törnings eskader bör ha haft ett stort behov av proviantslupar och transportbåtar under sin marsch. Antalet proviantslupar och transportbåtar kan synas vara väl tilltaget för ett relativt litet förband.

Man kan dock notera att redan i den plan som presenterades den 18 mars 1789 fanns fyra proviantslupar för ett obetydligt större förband och kanonbarkasserna var då fortfarande inkluderade. Den 18 mars 1789 fanns dessutom inte en lång marsch till Finska viken i planerna. Omfördelningen från fyra proviantslupar till tre proviantslupar och tre stridfartyg kan

mycket väl ha kommit som en reaktion på den nya uppgift som väntade. Det faktum att Anckarsvärds uppställning endast tog upp fem proviant- och transportfartyg är besvärande. Om några fartyg i hypotesen skall ifrågasättas blir det i första hand det sjätte proviant- eller transportfartyget samt chefsbåten N:r 6. Den handling som meddelar det verkliga förhållandet ligger möjligen, eller till och med sannolikt, i något arkiv. Frågan är bara var.

Avslutning

Utgående från de inledande frågorna kan konstateras att i slaget vid Svensksund den 9–10 juli 1790 deltog chefsslupen, 16 kanonslupar och en kanonbåt från Bohusläns eskader. Tretton av dessa stred i Bohusbrigaden, fyra i Pommerska brigaden. Man kan med relativt stor sannolikhet anta att endast en adjutantsjolle deltog samt, med betydligt större osäkerhet, även anta att chefsbåten N:r 6 kom från Bohuslän. Utanför de direkta striderna fanns proviantslupar och transportfartyg vars antal inte med någon högre säkerhet kan bestämmas.

Vår kunskap om soldater, sjöfolk, underbefäl och underofficerare bland besättningarna är begränsad. Avseende officerarna är dock läget bättre. Listan över officerare som upprättades i augusti 1789 gav i kombination med organisationsbeskrivningen från Svensksundsslaget 1790 stora möjligheter att inte bara placera fartyg i stridslinjen utan också att betrakta karriärer. Tre av de ursprungliga konstituerade fänrikarna, närmast att jämföra med senare tiders reservofficerare, framstår som framgångsrika i den militära organisationen. Gadd och Krusell blev adjutanter. Vidare blev von Burghausen chef på en kanonbarkass, ett befäl som kan antas ha ställt stora krav på förmåga att agera självständigt. Det blir alltså tydligt att de konstituerade fänrikarna delvis kunde få tjänster som låg över fartygschef på kanonslup. De utgjorde en "begåvningsreserv" som kunde utnyttjas.

I frågan om det går att finna några faktorer som var till fördel respektive nackdel för den svenska sjöstyrkan vid Svensksund kan man inledningsvis konstatera att Munthes goda vitsord för en del av eskaderns officerare kan tas till intäkt för att enheten var väl fungerande och verksamt bidrog till se-

gern. En framgångsfaktor är uppenbar. Törning upprättade sin lista över officerare i augusti 1789. Vid tiden för slaget hade förbandet alltså varit organiserat under minst elva månader. Man hade alltså haft gott om tid att öva och lära känna varandra. Detta är ett påstående som inte självklart gäller för de enheter vilka mer eller mindre direkt gick till slaget från olika varv. Det faktum att Bohusläns eskader hade en längre tid av övning bakom sig bör alltså ha varit en faktor som verkade till fördel för de svenska sjöstyrkorna vid Svensksund 1790.

Nästa faktor blir mer spekulativ. Den avser samarbetet mellan Törning och Malmstén. Mellan raderna i olika skrivelser kan man ana att det var synnerligen gott. Förhållandet understryks av att Malmstén fick attestera viktiga handlingar som till exempel underlag till anslagsäskanden. Även det faktum att Malmstén var den ende av eskaderns ursprungliga officerare som stannade i Bohuslän när flera andra officerare gick till Finland kan tolkas som att samarbetet fungerade väl.

Betydelsen av gott samarbete i en förbandsledning kan antas vara av högsta betydelse för enhetens prestationer. Ett förmodat gott samarbete mellan Törning och Malmstén kan alltså ha varit en faktor som verkade till fördel för de svenska sjöstridskrafterna vid Svensksund år 1790.

Som en mentalitetshistorisk reflektion kan man konstatera att kompetens uppenbarligen sattes i högsätet vid rekryteringar. Törning var vid ett par tillfällen mycket tydlig i frågan. Han ville ge de högsta varvsbefattningarna till von Hogenhausen och Malmstén, inte för att de var äldst utan för att de var "av mycken merit". Törning ansträngde sig också för att få kompetenta medarbetare från Karlskrona. Kompetensfokuseringen inskränkte sig inte endast till Törning. Även landshövdingen Du Rietz påpekade i en skrivelse till Kungl Maj:t att man skulle välja ut de skickligaste civila sjöbefälarna till den eskader som han ville sätta upp. Den betoning på kompetens som uttrycks i källorna kan alltså utgöra ytterligare en del av förklaringen till den svenska segern vid Svensksund år 1790.

Efterskrift

Forskningsläget kring arméns flotta åren 1788–1790, samt slaget vid Svensksund 1790, är inte helt tillfredsställande. Rörande flottan är den totala byggnationen inte klarlagd. Här finns det två olika forskningsområden. Ett avser de fartyg vilka gick till Finska viken. Ett annat avser de fartyg som redan existerade eller improviserades fram och som stannade kvar på sina ursprungliga stationeringsorter.

Ovanstående artikel visar på en möjlighet att angripa den komplexa materia som den svenska flottan vid Svensksund 1790 utgjorde. Om fartygscheferna på samtliga mindre fartyg kunde identifieras till ursprungsort skulle det också bli uppenbart hur den svenska stridslinjen var uppbyggd. Denna kunskap skulle i sin tur ge ledning till varför slaget utvecklades som det gjorde. Ovanstående artikel avhandlar ett fragment i en helhet. Den dag som helheten framträder kommer även en del av den osäkerhet som vidlåter fragmenten att reduceras. "Om ekvationen inte går ut" kommer nya frågor att skapas och till slut framstår bilden som klar. När de svenska rustningarna under vintern 1789–1790 är tydligt beskrivna får vi också ytterligare insikter i hur krigsledningen och samhället mötte den stora utmaningen att snabbt bygga ut en skärgårdsflotta, såväl personellt som materiellt.

Summary

In 1756, a special fleet was established for fighting in the Swedish archipelago. It consisted of a large number of small ships and served in several wars. The most renowned of the latter is Gustavus III's war 1788–1790. The war climaxed with the Swedish naval victory at Svensksund on 9–10 July, 1790, where the battle was fought entirely by the archipelago fleets of Sweden and Russia. Research on the Swedish archipelago fleet has been surprisingly modest. Questions concerning the total number of ships and their positions at the battle of Svensksund do to a large extent remain unanswered. The aim of this article is to expand the knowledge on one of

the units of the archipelago fleet in 1788–1790, the flotilla built in Bohuslän on the Swedish west coast. The research is based on the documents left by the flotilla commander, Jacob Törning, which are stored in the Swedish National Archives, *Riksarkivet*. One of the questions asked in the article concerns the number of ships that Törning left Bohuslän with in the spring of 1790, in order to join the main fleet which was to fight the battle of Svensksund. The question must remain unanswered with regard to some details concerning command- and supply-ships. However, it appears that thirteen fighting vessels from the flotilla fought under the command of Törning and four in another unit during the battle.

Another question asked is whether any factors that affected the fighting efficiency of the Swedish fleet at Svensksund in 1790 could be identified. One is obvious. The flotilla had been operational for at least eleven months before the battle. It was thus an experienced unit going into battle. Other units arrived at the scene of the battle directly from their construction beds. Also, the documents show a very good working relationship between Törning and his second in command, Lars Malmstén. This relationship would, most likely, have been to the advantage of the unit. Finally, in the sources examined, one can detect a focus on the competence of the officers involved. Officers were not promoted on the basis of just seniority, but also ability. This factor could certainly have contributed to the fact that the battle of Svensksund in 1790 was a rare Swedish victory.

Bilaga 1: Törnings bemanningsplan av den 18 mars 1789.

För den del av Skärgårdsflottan som blifver färdig att inmönstras i Medio av Julij Månad									
	Bestyckning			Besättning			Soldater/ båtsmän	Fält- skär	Skriv- vare
	24-p Canoner	18-p Canoner	3-p Nickor	Chef	Subaltern- officer	Under- officer			
Canon Slupen No 9	2		4		2	2	64		
Canon Slupen No 10	2		4		2	2	64		
Canon Slupen No 11	2		4		2	2	64		
Canon Slupen No 12	2		4		2	2	64		
Canon Slupen No 13	2		4		2	2	64		
Canon Slupen No 14	2		4		2	2	64		
Canon Slupen No 15	2		4		2	2	64		
Canon Slupen No 16	2		4		2	2	64		
Canon Barcassen No 1		1	16		1	2	20		
Canon Barcassen No 2		1	16		1	2	20		
Canon Barcassen No 3		1	16		1	2	20		
Canon Barcassen No 4		1	16		1	2	20		
Chefs Slupen				1	1	2	16		
Adjutants Jollen						1	5		
Proviant Slupen No 3						1	30	1	1
Proviant Slupen No 4						1	30	1	2
SUMMA	16	4	96	1	21	29	673	2	3
Götheborg d: 18 mars 1789									
Jacob Törning									

<i>Underdånig Besättnings Lista och Omkostnads Förslag</i>											
För den del av Skärgårdsflottan som blifver färdig att innönstras i Medio av Majj Månad.											
Bestyckning			Besättning								
24-p	18-p	3-p	Canoner	Nickor	3-p	Chef	Subaltern-officer	Under-officer	Soldater/båtsmän	Fält-skår	Skri- vare
Canon Slupen No 1	2			4				2	64		
Canon Slupen No 2	2			4				2	64		
Canon Slupen No 3		2		4				2	60		
Canon Slupen No 4		2		4				2	60		
Canon Slupen No 5		2		4				2	60		
Canon Slupen No 6		2		4				2	60		
Canon Slupen No 7		2		4				2	60		
Canon Slupen No 8		2		4				2	60		
Canon Båten No 1								2	40		
Chefs Slupen						1		2	16		
Adjutants Jollen								1	5		
Proviants Slupen No 1								1	30	1	1
Proviants Slupen No 2								1	30	1	2
SUMMA	4	14		32		1	19	23	609	2	3

Källa: Törning till Kungl Maj:t den 18 mars 1789 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Riksarkivet (RA), Stockholm

Krigsexpeditionen 1714–1840

Konseljprotokoll i original 1772–1809

– 1788, juni – december, Seriesignum A III a, Volym 28

Konseljprotokoll i renskrift 1772–1809

– 1789, Seriesignum A III b, Volym 3

Registratur 1719–1824

– 1789, januari – juni, Seriesignum B I a, Volym 90

Militära brevskrivare

– Jacob Törning, Bohuslänska eskadern 1789–1790, M 1820

– K. A. Ehrensvärd, M 1807

Skrivelser från landshövdingar till Kungl Maj:t

– Skrivelser från landshövdingen i Göteborgs och Bohus län, Volym 54 (1787–1789)

Litteratur

Försvarsstabens krigshistoriska avdelning, *Göteborgs eskader och örlogsstation 1523–1870*, Göteborg 1949

Jan Glete, "Kriget till sjöss 1788–1790", i Gunnar Artéus red., *Gustav III:s ryska krig*, Probus, Västervik 1992

Börje Gunnarsson, *Två journaler förda på skärgårdsflottan år 1790 ombord på galären Västgöthadahl*, Helsingfors 1973

Stig Jägerskiöld, *Svensksund: Gustaf III:s krig och skärgårdsflottan 1788–1790*, Atlantis, Keuru 1990

Julius Mankell, *Studier öfver svenska skärgårdsflottans historia, krigssätt och användande vid Sveriges försvar*, Stockholm 1855

Arnold Munthe, *Svenska sjöhjältar: Flottan och det ryska kriget 1788–1790: Otto Henrik Nordenskiöld*, Sjätte delen (Del VII:6 i den aktuella bindningen), P. A. Nordstedt & Söner Förlag, Stockholm 1923

Oscar Nikula, *Svenska skärgårdsflottan 1756–1791*, Helsingfors 1933

Johan Gustaf Olander, *En krigare från 1788 och 1808: Självbiografi av överstelöjtnant Johan Gustaf Olander*, utgiven av Arne Cederholm, Helsingfors 1931, särtryck ur *Skriften fria blad*

G. von Schantz, *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1788, 1789 och 1790*, Andra bandet, Stockholm 1818

Ulf Sundberg, "Att bygga en skärgårdseskader – En samling brev i Riksarkivet från överstelöjtnant Carl Olof Cronstedt till Gustav III under slutet av år 1789 och början av 1790", i *Forum Navale* Nr 59, 2003

Stiftelsen Bohusläns försvarsmuseum, *Kongl Bohus Läns regemente, delen I fält och till sjöss 1676–1814*, Uddevalla 2004

Gunnar Unger, *Gustav III vid Viborg och Svensksund*, Meddelanden från Marinstabens sjöhistoriska avdelning; 1, Stockholm 1932

Noter

- ¹ Nikula, 1933, s. 39.
- ² Glete, 1992, s. 157.
- ³ Glete, 1992, s. 133.
- ⁴ Nikula, 1933, s. 288 och 293.
- ⁵ Unger, 1932, s. 74–83.
- ⁶ *Göteborgs eskader*, 1949, s. 239.
- ⁷ Du Rietz 16 augusti 1788, s. 3 (RA, Skrivelser från landshövdingen i Göteborgs och Bohus län, Volym 54).
- ⁸ Du Rietz 20 augusti 1788, s. 6 (RA, Skrivelser från landshövdingen i Göteborgs och Bohus län, Volym 54).
- ⁹ Konseljprotokoll i original, 22 augusti 1788, s. 191 (RA, Krigsexpeditionen 1714–1840, Seriesignum A III a, Volym 28).
- ¹⁰ Du Rietz till Kungl Maj:t den 14 oktober 1788 (RA, Skrivelser från landshövdingen i Göteborgs och Bohus län, Volym 54).
- ¹¹ Nikula, 1933, s. 155.
- ¹² Nikula, 1933, s. 185; samt *Göteborgs eskader*, 1949, s. 250. Informationen framgår också av Konseljprotokoll i renskrift, den 18 februari 1789, s. 111 (RA, Krigsexpeditionen 1714–1840, Seriesignum A III b, Volym 3).
- ¹³ Olander, 1931, s. 14–15.
- ¹⁴ Nikula, 1933, s. 154.
- ¹⁵ Törning den 4 januari 1789 (RA, M 1820, Bohuseskadern). Till sin skrivelse bilade Törning detaljerade specifikationer över ingående material och kostnaden för en cheffslup respektive en proviantbåt. Uppställningarna är ovanliga, möjligtvis unika för 1700-talet. Det hade kanske varit intressantare om de avsett kanonslupar men de ger en god inblick hur skärgårdsfartyg byggdes. Specifikationerna återfinns i konseljprotokollet enligt not 18 nedan, s. 114–117.
- ¹⁶ Ehrensvärd den 7 februari 1789 (RA, M 1807).
- ¹⁷ Konseljprotokoll i renskrift, den 18 februari 1789, s. 112, 113, 119 och 120 (RA, Krigsexpeditionen 1714–1840, Seriesignum A III b, Volym 3).
- ¹⁸ Kungligt brev av den 4 mars 1789, s. 2 (RA, Krigsexpeditionen 1714–1840, Registratur 1719–1824, Seriesignum B I a, Volym 90). Handlingen ligger långt bak bland en mängd ärenden som avhandlades samma dag. Nikula 1933, s. 185, hävdar att kungen gav bifall till byggandet av två kutterbriggas. En icke undertecknad beslutsnotering på

Ehrensvärds skrivelse av den 7 februari 1789 kan tolkas så. Formuleringen i det kungliga brevet antyder dock snarare att kungen strök kostnaden helt. Den vidare händelseutvecklingen stödjer det senare antagandet.

¹⁹ Törning den 18 mars 1789 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

²⁰ Törning den 15 april 1789 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

²¹ *Göteborgs eskader*, 1949, s. 260–261.

²² Törning den 23 oktober 1789 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

²³ *Göteborgs eskader*, 1949, s. 266.

²⁴ Nikula, 1933, s. 186.

²⁵ Törning den 18 mars 1789 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

²⁶ Törning den 18 mars 1789 (no 2) (RA, M 1820, Bohuseskadern).

²⁷ Konseljprotokoll i renskrift 31 mars 1789, s 354–357 (RA, Krigsexpeditionen 1714–1840, Seriesignum A III b, Volym 3).

²⁸ *Göteborgs eskader*, 1949, s. 260.

²⁹ Konseljprotokoll i renskrift, den 14 oktober 1789, s. 1690 (RA, Krigsexpeditionen 1714–1840, Seriesignum A III b, Volym 3).

³⁰ Nikula, 1933, s. 186.

³¹ Törning den 19 januari 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

³² Törning den 19 januari 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

³³ Posterna är fördelade på olika arbeten. Grupperna är blockmakare, segelmakare, kopparslagare, repslagare, bläckslagare, smeder, snickare, kypare och diverse.

³⁴ Här fördelas posterna på: Drifning, half beckning och svafvel smörja, diverse sorters trävirke, diverse spiksorter, diverse förnödenheter, målningsrequisista och diverse dagsvärcken.

³⁵ Törning den 19 januari 1790, bilagor upprättade den 16 januari 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

³⁶ Konseljprotokoll i renskrift, den 18 februari 1789, s. 115 (RA, Krigsexpeditionen 1714–1840, Seriesignum A III b, Volym 3). Baserat på underlag upprättat av J. Siöbohm, Göteborg den 26 januari 1879.

³⁷ *Konglig Bohus Läns Regemente i fält och till sjöss 1676–1814* 2004, s. 186, fotnot.

³⁸ Sundberg, 2003, s. 81–96.

³⁹ Unger, 1932, s. 74–83.

⁴⁰ Nikula, 1933, s. 153.

⁴¹ Sundberg, 2003, s. 89.

⁴² Törning den 9 april 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).

- ⁴³ Törning den 5 maj 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).
- ⁴⁴ *Göteborgs eskader* 1942, s. 268.
- ⁴⁵ Törning den 23 maj 1790 (RA, M 1820, Bohuseskadern).
- ⁴⁶ Jägerskiöld, 1990, s. 90–99, 101.
- ⁴⁷ Gunnarsson, 1973, s. 49.
- ⁴⁸ Unger, 1932, s. 70–71.
- ⁴⁹ Nikula, 1933, s. 297.
- ⁵⁰ Unger, 1932, s. 77.
- ⁵¹ Munthe, 1923 Sjätte delen, s. 224.
- ⁵² Sundberg, 2003, s. 89.
- ⁵³ Unger, 1932, s. 77–79.
- ⁵⁴ Nikula, 1933, s. 287.
- ⁵⁵ *Göteborgs eskader*, 1942, s. 268.
- ⁵⁶ von Schantz, 1818, Andra bandet, s. 6.
- ⁵⁷ Mankell, 1855, s. 77–78.
- ⁵⁸ Jägerskiöld, 1990, s. 129 och 138–139.

